

Милик О. В.,
кандидат філологічних наук,
викладач кафедри латинської та іноземних мов
Львівського національного медичного університету
імені Данила Галицького

ПАРАДИГМАТИЧНІ ЗВ'ЯЗКИ ЛЕКСЕМ-ВЕРБАЛІЗАТОРІВ СУБКОНЦЕПТУ VALETUDO У ЛАТИНСЬКІЙ МОВІ

Анотація. У статті висвітлюються результати аналізу парадигматичних зв'язків лексем-вербалізаторів субконцепту VALETUDO у латинській мові. Подано детальний аналіз гіперо-гіпонімічного ряду імені субконцепту, лексико-семантичних груп абсолютних і стилістичних синонімів, узуальних та okazіональних антонімів, які вербалізують досліджуваний субконцепт за інтегрованими семами та виділено слоти і субслоти його структури. Завдяки визначенню синонімічних, антонімічних та гіперо-гіпонімічних відносин виявлено додаткові когнітивні ознаки для більш детального аналізу концепту ЗДОРОВ'Я в латинській мові.

Ключові слова: латинська мова, субконцепт VALETUDO, парадигматика, гіперо-гіпонімія, абсолютні синоніми, стилістичні синоніми, узуальні антоніми, okazіональні антоніми, слот, субслот.

Сучасний вектор лінгвістичних досліджень спрямований на вивчення питань співвідношення мови й культури, мови й національного менталітету, мови й національної свідомості, національної специфіки й самобутності; мова є одним із засобів акумуляції знань культури, виразником особливої національної ментальності, фізичної та духовної активності нації. Образ світу через призму мовної свідомості представлений у мовній картині світу, одиницями якої є омовлені концепти, носії певної колективної етнофілософії, які утворюють основу етнічної ментальності, а саме концентрують значний обсяг ментально-когнітивної та культурологічної інформації, зокрема світоглядно-філософської, аксіологічної, історичної, міфологічної.

Здоров'я належить до глибинних основ системи цінностей, є найвищою людською аксіологемою, яка визначає фізичне існування людини та є основою її душевного стану. У культурі Стародавнього Риму досліджуваний концепт становив одну з найважливіших особистісних та суспільних цінностей. Саме тому дослідження концепту ЗДОРОВ'Я дає змогу не лише експлікувати фрейм «здоровий/нездоровий стан людини», а й виявити уявлення давніх римлян про фізіологію людини, її спосіб здорового життя, цінність людини в античному світі, ставлення людини до самої себе, ставлення держави до людини, загалом систему вищих аксіологем людського буття.

Категорія «здоров'я» як значуща складова частина наївної та наукової картин світу була предметом дослідження багатьох фундаментальних дисциплін природничого циклу, а також низки порівняно нових наук гуманітарного профілю (деонтології, біоетики, біопсихології). Категорія «здоров'я» характеризується тісним зв'язком із категоріями екзистенціального порядку (такими як життя і смерть), що зумовлює зв'язок концепту ЗДОРОВ'Я не тільки зі сферою власне наукових знань, але

і з широким колом етичних, моральних і світоглядних уявлень, які вирізняються лінгвокультурологічною специфікою. Здоров'я належить до глибинних основ системи цінностей, є найвищою людською аксіологемою, яка визначає фізичне існування людини та є основою її душевного стану. Тісний зв'язок із категоріями ментального, світоглядного, аксіологічного порядку дає змогу віднести концепт ЗДОРОВ'Я до ключових концептів культури, знання яких потребують усі, хто вивчає мову й культуру.

Античні філософи розглядали переважно внутрішньоособистісний аспект «здоров'я» як злагоду тілесних і душевних проявів людини, як гармонію й пропорційність, оптимальне співвідношення тілесних і душевних складників; основними душевними якостями здорової людини є розсудливість і самовладання; життя згідно з природою, що веде людину до доброчесності; щасливе життя полягає у володінні людиною здоровим глуздом, розсудливістю. Отже, античну систему цінностей уявляло тілесне здоров'я і здоровий стан душі, які вважали найвищими благами.

Серед актуальних проблем сучасного мовознавства особливо варто відзначити дослідження національної специфіки мовних і мовленнєвих явищ, що дає можливість проникнути в глибини ментальності, у свідомість, пізнати особливості мислення носіїв мови.

Дослідження мовної маніфестації екзистенціальних феноменів, до яких належить здоров'я, уможливує розкриття особливостей етнічної й індивідуальної мовної свідомості, ментального світу представників певного мовного колективу.

Багато уваги вчені приділяють проблемі мовної картини світу, яку «розглядають у неперервному зв'язку з концептуальною картиною світу й позамовною дійсністю» [10, с. 1].

Вивченню концептосфери античних греків і римлян присвячено низку праць науковців М.Ф. Алефіренко, Л.Л. Звонської, В.Л. Іващенко, О.С. Кубрякової, М.Н. Лазарева, Д.С. Лихачова, В.А. Маслової, А.С. Поліщука, З.Д. Попової, Й.А. Стерніна, А.Е. Сенцова, Ю.С. Степанова, М.А. Таривердієва, Г.В. Токарева, В.М. Шовкового та ін.

У нашому дослідженні для виявлення не досить висвітлених досі аспектів аналізу концепту ЗДОРОВ'Я в латинській мові, а саме визначення додаткових когнітивних ознак, вдаватимось до більш глибокого аналізу субконцепту VALETUDO крізь призму його синтагматичних та парадигматичних зв'язків лексем-вербалізаторів, що експлікують його значення, та визначення синонімічних, антонімічних та гіперо-гіпонімічних відносин, пов'язаних з іменем концепту.

Аналіз філософських поглядів, присвячених концепції ЗДОРОВ'Я в античності, дав можливість встановити, що здо-

ров'я в античному світі було однією з найвищих аксіологем у системі цінностей античного світу, найвищим людським благом, стояло на найвищому щаблі в ієрархії буття, було станом й умовою досконалості буття, людським щастям. Зважаючи на це, визначаємо лексему BONUM гіперонімічною. BONUM – добро, благо, добробут (*summum bonum* (Cic.) – найвище благо, *bonum publicum* (Liv.) – суспільне благо; *bonum* – протилежне *malum* – зло, лихо: *una cum aliquo bona mala tolerare* (Ter.) – ділити з кимось щастя і біди. Відповідно, гіпонімами будуть назви різних благ, серед яких визначаємо такі: SALUS, VALETUDO, SANITAS – «здоров'я», UTILITAS – «користь», RATIO – «розум», VITA – «життя», DECUS – «краса», GLORIA – «слава», HONOR – «честь», HONESTAS – «добродітність», VIRTUS – «хорообрість» та інші. У латинській мові є кілька ключових лексем для номінації «ЗДОРОВ'Я», які певною мірою відрізняються за значенням, а саме називають різні стани «ЗДОРОВ'Я»: SALUS, SANITAS, VALETUDO, що відображає особливість уявлень давніх римлян про феномен «ЗДОРОВ'Я». Саме тому вважаємо за доцільне розглядати концепт «ЗДОРОВ'Я» у форматі трьох субконцептів: «SALUS», «SANITAS», «VALETUDO». Відповідно, BONUM є суперконцептом, а SALUS, SANITAS, VALETUDO – субконцептами.

До головних характеристик концепту науковці відносять семантичний опис синтагматичних та парадигматичних зв'язків слова-імені концепту, побудову синонімічного, антонімічного та гіперо-гіпонімічного рядів імені концепту [4; 5]. Парадигматика – тип зв'язків у мовній системі, які встановлюються на підставі варіативності, подібності, протилежності, похідності, включення, субкатегоризації мовних одиниць. На лексичному рівні парадигматика представлена синонімією, антонімією, гіперо-гіпонімією [1; 6, с. 442–443].

Важливу роль у тлумаченні інформації, акумульованої в концепті, відіграє визначення гіперо-гіпонімічних зв'язків, що дає змогу вивчити в досить широкому діапазоні представлені відомості культурно-історичного характеру [3, с. 181–182]. Гіперонімі й гіпонімі – слова, які мають родо-видові відношення. Гіперо-гіпонімічні відношення ґрунтуються на принципі «ціле-частина». При цьому відбувається особливого виду активація концепту – уточнення референтного характеризування [9, с. 6].

Концепт об'єктивується через широку мережу синонімів до його імені, які розподіляють на три групи: абсолютні, семантичні, стилістичні, та антонімів, серед яких за ступенем залежності від контексту виділяють узуальні та оказіональні [7; 8]. Узуальними антонімами є слова, протилежне значення яких можливе в ізольованому вигляді. Оказіональні антоніми – слова, протилежне значення яких визначається лише в контексті [6].

Основну мету цієї статті вбачаємо в деталізації парадигматичних зв'язків імен субконцепту VALETUDO. У цьому контексті необхідно розглянути групи синонімів та антонімів, які об'єктивують досліджуваний субконцепт VALETUDO за семами, що складають ядро й приєдну зону семантичного поля імені субконцепту.

Лексема-назва субконцепту VALETUDO «здоров'я, наявність фізичної міцності, фізичної сили» полісемантична. У латинській мові так само не вдалося відшукати лексеми, що б інтегрувала всі названі семи. Лексеми *salus*, *sanitas* називають дещо інші стани людського організму, отже, абсолютних синонімів немає.

Семантичними синонімами до лексеми VALETUDO вважаємо слова, які передають хоча б одну із сем імені субкон-

цепту VALETUDO у прямому значенні. Семантичні синоніми можна класифікувати на такі лексико-семантичні групи:

– «наявність/набуття фізичної сили»: **pollentia, ae, f** – сила, могутність; **potentia, ae, f** – сила, могутність; **potestas, atis, f** – сила, могутність; **vis, f** – мужність, відвага, міць, енергія; **valentia, ae, f** – сила, міць; **praevalentia, ae, f** – перевага, перевершеність, **nervositas, atis, f** – сила, міць; **artus, us, m** – суглоб, член, тіло, сила, міць; **flatura, ae, f** – дихання, віяння, виплавка, загартованість, сила; **fortitudo, inis, f** – міцність, сила, *fortitudo corporis* (Macr. 7, 9, 5) – *хорообрість, відвага*; **manus, us, f** – рука, сила, міць, хорообрість;

– «сила духу»: **vis animi** – душевна сила; **ferocitas, atis, f** – мужність, хорообрість, відважність; **confidentia, ae, f** – довіра, упевненість у собі, відвага; **fiducia, ae, f** – упевненість у собі, самовпевненість, надійність; **fidencia, ae, f** – упевненість у собі, сміливість, мужність; **pectus, oris, n** – груди, мужність, сміливість, **vir, viri, m** – чоловік, мужня людина, мужність, сила; **virtus, utis, f** – мужність, хорообрість, стійкість, енергія, сила; *virtus animi* (Sal. Cat. 2, 3, 3) – *сила духу*; **cor, cordis, n** – серце; душа, дух; мужність; **animositas, atis, f** – мужність, твердість; **spiritus, us, m** – віяння, дихання, вдихання, зітхання, життєва сила, життя, душа, дух;

– «життєва енергія, енергійність»: **vigor, oris, m** – життєдайне начало, життєва сила, міць, енергія; **alacritas, atis, f** – бадьорість; *alacritas animi* (Cic. Q. fr. 3, 5, 4) – *душевний підйом*; **energia, ae, f** – енергія, активність; **virtus, utis, f** – мужність, відвага; *virtus corporis* (Cic. Fin. 5, 13, 38) – *фізична сила*; **vivacitas, atis, f** – живучість, життєвість; **vitalitas, atis, f** – життєва сила, життєве начало, життя; **vegetamen, inis, n** – життєдайне начало, життєва сила; **juventa, ae, f** – молодість, юність, юнацька сила, розквіт молоді сили.

Антоніми до імені субконцепту VALETUDO об'єднано в такі лексико-семантичні групи:

– «наявність/набуття фізичної сили // брак/втрата фізичної сили»: **debilitas, atis, f** – розслабленість, слабкість, безсилля, дряхлість; **defectio, onis, f** – відпадиння, зменшення, зникнення, нестача; **dissolutio, onis, f** – розкладання, розпад, знищення, недбальство: *dissolutio stomachi* (Plin. Nat. 27, 130) – *слабкість шлунка*; **gelu, us, n** – мороз, холоднеча, лід; стареча слабкість, спад життєвих сил; **hebetatio, onis, f** – притупленість, слабкість: *hebetatio oculorum* (Plin. Nat. 28, 58) – *слабкість зору*; **impotentia, ae, f** – слабкість, безсилля; **infirmetas, atis, f** – безсилля, слабкість, немічність, безпомічність; **invalentia, ae, f** – слабкість, безсилля; *pigritia stomachi* (Sen. Prov. 3, 6) – *слабкість шлунка*; **resolutio, onis, f** – розслабленість, анулювання, слабкість: *resolutio oculorum* (Cels. 4, 2)/*nervorum* (Cels. 2, 1)/*alvi* (Cels. 2, 7) – *слабкість очей/нервів/живота*; **vitium, i, n** – фізична вада, нестача, дефект, недолік: *vitium corporis* (Cic. De or. 2, 266) – *мілесна вада*: *appellant <...> vitium, cum partes corporis se dissident <...> integra valetudine* (Cic. Tusc. 4, 13, 28) – «вадою» <...> називають порушення відповідностей між частинами тіла <...> при непорушеному здоров'ї; **malum, i, n** – зло, вада, недосконалість: *malum corporis* (Cels. 3, 12) – *вада тіла*;

– «сила духу/слабодухість»: **defectio animae** (Cels. 7, 33) – *знепритомнення, смуток, слабодухість*; **gravitas mentis** (Sen. Ep. 28, 1) – *душевна пригніченість*; **imbecillitas, atis, f** – слабкість, безсилля, немічність, в'ялість: *imbecillitas mentis, imbecillitas animi*; **impotentia, ae, f** – слабкість, безсил-

ля: *impotentia animi* (Cic. Tusc. 4, 15, 34) – душевна слабкість; *ignavia, ae, f* – в'ялість, нестача енергії, боягузливість, слабкість; *infirmas, atis, f* – безсилля, слабкість, немічність, безпомічність: *infirmas animi* (Ps.-Quint. Decl. min. 260, 2) – душевне безсилля; *vitium, i, n* – вада, недуга, хвороба: *vitium memoriae* (Curt. 7, 1, 9) – слабкість пам'яті, *vitium mentis* (Quint. Inst. 12, 1, 32) – душевна вада; *robigo, inis, f* – іржа, бездіяльність, вада: *robigo animorum* (Sen. Ep. 95, 36) – душевна вада;

– «життєва енергія / квалітет, спад сили»: *defectio, onis, f* – зменшення, нестача, брак: *defectio virium* (Cic. Cato 29) – брак сили; *gravitas, atis, f* – важкість, труднощі, турботи, небезпека, нездоров'я, слабкість, квалітет; *gravitas corporis* (Cic. Tusc. 3, 1, 1) – квалітет тіла, *gravitas senilis* (Ov. Met. 7, 475) – стареча слабкість; *imbecillitas, atis, f* – слабкість, безсилля, немічність, в'ялість: *imbecillitas corporis* (Cic. Att. 11, 6, 4) – фізична слабкість, *imbecillitas virium* (Cic. Brut. 202) – втрата сили; *languor, oris, m* – утом, розслабленість, слабкість, втрата сили: *languor corporis* (Cic. Div. 2, 128) – тілесна слабкість; *mori languore* (Ps.-Quint. Decl. maj. 8, 18) – померти від втрати сили; *pigritia, ae, f* – в'ялість, лінь, слабкість; *tenuitas, atis, f* – тонкість, ніжність, вишуканість, худорлявість, бідність, квалітет, слабкість.

Отже, субконцепт VALETUDO має такі слоти та субслоти.

Слот «наявність певного стану здоров'я (соматичного/психічного)» представлений такими субслотами:

– «фізична сила» відображає знання: наявність сили, могутності, переваги, міцності, загартуваності, хоробрості, відваги; хороша робота органів та частин тіла; брак слабкості, безсилля, дряхлості, старезності, хворобливості органів тіла, фізичних вад, дефектів, хиб;

– «сила духу» інтегрує такі знання: наявність душевних сил, хоробрості, відважності, впевненості в собі, самовпевненості, стійкості, незламності, твердості, енергії, брак слабодухості, смутку, пригніченості, в'ялості, безсилля, безпомічності, бездіяльності, інтелектуальної слабкості, душевних вад, неприборканості пристрастей;

– «життєва енергія, енергійність» відображає знання: наявність фізичної сили, міцності, енергії, бадьорості, душевного підйому, активності, відваги, мужності, молодості; брак слабкості, важкості, труднощів, турбот, квалітету, немічності, в'ялості, безсилля, утоми, розслабленості, байдужості, бездіяльності, ледачості, розм'яненості.

Для давніх римлян свідченням фізичної сили були такі: *testiculus* – чоловіча статеві залози, *medulla* – кістковий мозок, *artus* – суглоб, член, *manus* – рука; душевної сили: *sanguis* – кров, *pectus* – груди, *cor* – серце, *anima* – душа, *mens* – думка, душа. Три останні іменники у певному контексті також набувають значення «сила духу».

Культурними символами фізичної сили є *juventus* – молодість, *pubertas* – змужнілість, статеві зрілість, чоловіча сила, *vir* – чоловік, *robur* – дуб, *gelu* – мороз, холод, стареча слабкість.

Таким чином, визначення синонімічних, антонімічних та гіперо-гіпонімічних відносин, пов'язаних з іменем концепту, а саме аналіз лексико-семантичних груп семантичних і стилістичних синонімів, а також узуальних та окказіональних антонімів субконцепту VALETUDO дав змогу визначити інтегровані семи, що складають семантичне поле досліджуваного субконцепту, виділити слоти та субслоти структури субконцепту VALETUDO в латинській мові.

Література:

1. Вотьякова И.А. Изучение синонимических связей в словообразовательной репрезентации концептов (на примере концепта печаль). *Вестник Удмуртского университета*, 2012. Вып. 4. С. 136–139.
2. Дворецкий И.Х. Латинско-русский словарь. Москва : Русский язык, 1976. 1088 с.
3. Кузьмина Е.А. Паремии как лингвокультурная репрезентация языковой личности : на материале немецкого языка : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Тамб. гос. ун-т им. Г.Р. Державина. Тамбов, 2002. 23 с.
4. Мартинюк А.П. Концепт у дискурсивній парадигмі. *Вісник Харківського національного університету. Серія «Романо-германська філологія»*. 2006. № 725. С. 9–12.
5. Попова З.Д., Стернин И.А. Понятие «концепт» в лингвистических исследованиях. Воронеж : Изд-во ВГУ, 2000. 30 с.
6. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: Термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К., 2006. 716 с.
7. Соболева Я.Ю. Концепт ТАЄМНИЦЯ та його вербалізація в українській лінгвокультурі : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т філології. Київ, 2013. 267 с.
8. Шовковий В.М. Концепти інтелектуальної сфери людини у давньогрецькій мові. *Studia Linguistica*. 2012. Вып. 6 (1). С. 332–337.
9. Юсупова Р.Р. Концептуальна карта ядра семантичних полів англійських і російських термінів уголовного права : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19. Башкир. гос. ун-т. Уфа, 2010. 26 с.
10. Яковлева В.Б. Вербалізація концепту СИМ'Я в українській мовній картині світу : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Харків, 2008. 20 с.

Мылык О. В. Парадигматические связи лексем-вербализаторов субконцепта VALETUDO в латинском языке

Аннотация. В статье освещаются результаты анализа парадигматических связей слов-репрезентантов субконцепта VALETUDO в латинском языке. Подан детальний аналіз гіперо-гіпонімічного ряду імені субконцепта, лексико-семантичних груп абсолютних і стилістических синонімів, узуальних і окказіональних антонімів, котрі вербалізують досліджувану субконцепт по інтегрованій семі, а також виділені слоти і субслоти його структури. Благодаря определению синонимических, антонимических и гипер-гипонимических отношений выявлены дополнительные когнитивные признаки для более детального анализа концепта ЗДОРОВЬЕ в латинском языке.

Ключевые слова: латинский язык, субконцепт VALETUDO, парадигматика, гипер-гипонимия, абсолютные синонимы, стилістические синонимы, узуальные антонимы, окказіональные антонимы, слот, субслот.

Mylyk O. Paradigmatic relations of words representing the subconcept VALETUDO in the Latin language

Summary. The article focuses on the analysis of paradigmatic relations of words representing the subconcept VALETUDO in the Latin language. It gives a deeper insight and more accurate defining of hyper hyponymic row of the subconcept name as well as lexical and semantic groups of absolute and stylistic synonyms, conventional and occasional antonyms that verbalize the subconcept under research in the way of semes integrating. It also outlines the slots and subslots of the subconcept structure. Due to the revealing of synonymic, antonymic and hyper-hyponymic relations, additional cognitive features for a more detailed analysis of the concept HEALTH in the Latin language have been identified.

Key words: Latin language, subconcept VALETUDO, paradigmatics, hyper hyponymy, absolute synonyms, stylistic synonyms, conventional antonyms, occasional antonyms, slot, subslot.